

MOST

Bilten Udruženja useljenika iz bivše Jugoslavije u Izraelu

GODINA 66

BROJ 5

AVGUST 2018.

RUVEN RIVLIN U HRVATSKOJ I SRBIJI

Iz strane štampe, priredio M.Fogel

Krajem prošlog meseca, **Ruven Rivlin, predsednik Izraela, bio je prvi predsednik u zvaničnoj poseti Hrvatskoj** na najvišem državnom nivou.

Tom prilikom je odao poštu stradalima u logoru Jasenovac, koji je nazvao Aušvicem Balkana, i održao govor u kojem je jasno poručio da je moralna obaveza Hrvatske da se suoči sa prošlošću. „Hrvatska je stotinama godina bila topao dom za Jevreje, ali je za vreme Drugog svetskog rata postala grobnica za većinu hrvatskih Jevreja“, rekao je predsednik Rivlin. "Sposobnost Hrvatske da se suoči s prošlošću – a ne da je ignoriše, moralna je obaveza koja je temeljni deo svakog pravednog društva i biće i dalje važan element u prijateljstvu Hrvatske i Izraela", naglasio je Rivlin.

REČ UREDNIKA

DA LI PUT DO MIRA VODI PREKO SPALJENIH ŽITNIH POLJA

Piše Milan Fogel

Pitam se da li treba da žalimo palestinsku decu koja stradaju na granici između pojasa Gaze i Izraela? Svakako, velika je to tuga, ali žalim još više roditelje koji dozvoljavaju da se po cenu života manipuliše njihovom decom. Nisam psiholog pa da mogu stručno da objasnim kako klero islamski ekstremizam uspeva da dnevnu politiku u glavama roditelja može da pretpostavi ljubavlju prema sopstvenoj deci. Ovo što se sada radi ne možemo drugačije nazvati nego dnevnom politikom, jer dugoročno svima mora da bude isti cilj, mir na ovim prostorima. Ljubav prema deci je večna, a mržnja je otrov, pre svega za sopstvenu dušu.

Za ostvarenje palestinskih nacionalnih interesa, kao da drugi narodi nemaju svoj interes, palestinske vođe decenijama pothranjuju mržnju prema Jevrejima. Mržnja je najgori saveznik u borbi za nacionalne interese, a to je baš ono što palestinski lideri čine sa decom od obdaništa do visokih škola. No, nisu samo Jevreji palestinski neprijatelji, neprijatelji su i Palestinci koji traže put do mira sa jednom od najrazvijenijih država,

Nastavak na sledećoj. strani

Nastavak na 3. strani

MOST

Bilten Udruženja useljenika iz
bivše Jugoslavije u Izraelu

Godina 66
Broj 5 avgust 2018.
Broj strana: 25 S/H

HOJ POB 5049
Hitahdut Oley Jugoslavia, Kfar
Saba 4415001. BOX 5049

E-mail: hitahdut@gmail.com

REDAKCIJA

Glavni urednik Milan Fogel
e-mail:
milan.fogel@gmail.com

Urednik hebrejske strane
Alex Ekstein
eckstein@netvision.net.il

Članovi redakcije: Avraham Atijas,
Miriam Aviezer, Ivica Čerešnješ i
Dušan Mihalek

POZIV ČITAOCIMA

Više nisam siguran kada kažete
da ste zadovoljni Mostom. Možda
nam se javljate i hvalite samo
reda radi?

Istina je da se mi trudimo, ali kao
urednik, moram reći da saradnja
nije obostrana. Uspeli smo da
imamo stalne saradnike, ali to nije
dovoljno. Baš vi se oglašujete o
pozive na saradnju. Možda, ipak,
ima nešto što biste želeli da
podelite sa čitaocima Mosta, neka
vest, neko sećanje iz dalje ili bliže
prošlosti.

Neko mi je rekao da mu je
nezgodno da piše, jer je prilično
zaboravio jezik iz bivše
Jugoslavije. Nemojte to da vas
brine, sve će biti napisano onako
kako treba!

Pišite, šaljite nam interesantne
fotografije, za vas će uvek biti
prostora u Mostu!

Urednik

RUVEN RIVLIN U HRVATSKOJ I SRBIJI

Nastavak sa 1. strane

Predsednica Hrvatske, Kolinda Grabar Kitarović, koja je takođe odala poštu stradalima u logoru, u svom govoru je istakla da se manipuliše brojem žrtava Jasenovca, s čime se a priori slažemo, i da će se formirati nova komisija koja će utvrditi tačan broj žrtava logora smrti. Ne znamo zašto se ne veruje onima koji su davno dali izveštaje o broju žrtava, ali u svakom slučaju treba pozdraviti inicijativu predsednice Hrvatske. Naime, jedni, koji misle da mogu da skinu sramotu sa zločinačkog ustaškog režima, sve vreme umanjuju broj žrtava Jasenovca, pak, drugi, koji se uglavnom pozivaju na državne procene i naučno potkrepljene dokaze, tvrde da je žrtava bilo mnogo više nego što revizori istorije pokušavaju da prikažu kao istinu. Grabar Kitarović navodi da su se ustaškom režimu "suprotstavili mnogi Hrvati, poginuvši za slobodu i ljudskost", čime su Hrvatsku svrstali "na ispravnu stranu istorije".

Nemamo razloga da ne verujemo u dobre namere predsednice Hrvatske, valjda je došlo vreme da se stavi tačka na jalove rasprave, da se zajedno suočimo sa prošlošću i okrenemo budućnosti.

Ruven Rivlin je u jednodnevnu posetu Srbiji stigao posle zvanične posete Hrvatskoj. Predsednika Rivlina je ispred Palate Srbija dočekaao predsednik Srbije Aleksandar Vučić. Predsednik Rivlin je dočekan uz najviše počasti i počasnu Gardu i intoniranje himne Izraela i Srbije, nakon čega je održan sastanak dvojice lidera.

Predsednik Srbije je rekao da Srbija ima veliki interes da sa Izraelom razvija svestranu saradnju u svim oblastima, a jedna je da nikada ne zaboravimo i čuvamo sećanja na stradanja naših naroda.

Predsednik Srbije je preneo je da je započeo razgovore sa predsednikom Izraela o Starom sajmištu, gde bi se formiralo nešto što bi bio srpski Jad Vašem, iako je jerusalimski jedinstven, a u kojem bi se govorilo o srpskim, jevrejskim i romskim žrtvama.

REČ UREDNIKA

Nastavak sa 1. strane

svojim prvim susedom, Izraelom. Unutrašnjih neprijatelja, da ih tako nazovem, ima sa obe strane. Nikada nećemo zaboraviti da je premijer Izraela Jichak Rabin ubijen jer je potpisao u Oslu mirovni ugovor sa Arafatom. Da li se uplašio za svoju glavu, ne znam, ali Arafat se veoma brzo odrekao potpisa na ugovoru koji je njemu, Rabinu i Peresu doneo Nobelovu nagradu za mir. Očigledno mir na ovim prostorima ne odgovara određenim, pre svega stranim interesima, koji se veoma dobro uklapaju sa ličnim interesima pojedinaca među palestinskim autoritetima.

Međutim, neko se dosetio, iako ideja nije ništa nova, samo su oruđa druga, da se sa balonima i papirnim zmajevima preskoči granica između pojasa Gaze i Izraela i spale žitna polja u Izraelu. Ova situacija traje već mesecima i dešava se da dnevno preko 30 zapaljivih letilica padne na teritoriju Izraela. Vatrogasci Izraela su spremni i uspešno se bore sa vatrenom stihijom.

Da li se neko od palestinskih autoriteta pita kolika je šteta naneta Izraelu? Šteta je naneta, ali za državu Izrael u celini to je minorna šteta, koja ne može ozbiljno da ugrozi privredu, a još manje standard njenih građana.

A šta se dešava u pojasu Gaze? Od Izraela zavisi snabdevanje vodom, strujom i delimično hranom iz Izraela. Sve je to već reducirano i ako se tako nastavi, Palestinci u pojasu Gaze ozbiljno će se suočiti ne samo sa problemom snabdevanja nego i opstankom milionskog stanovništva na tako malom prostoru.

Ovog puta ne pišemo o vojnim ili terorističkim napadima iz pojasa Gaze, jer je poznato da izraelska

armija veoma oštro reaguje i uništava Hamasove vojne instalacije, koje su veoma često smeštene u civilnim područjima, ali moramo da se upitamo zašto se onda to čini, ako to očigledno nije u interesu palestinskog življa? Verovatno da se narodu u pojasu Gaze skrene pažnja sa dešavanjima u pojasu Gaze, koja nikako ne zavise od Izraela, a to je visok stepen korupcije i pljačka međunarodne pomoći namenjena palestinskom stanovništvu, koja se sliva u privatne džepove palestinskih vođa.

Ruven Rivlin u Srbiji

„Uveren sam da će naša ekonomska saradnja biti podjednako dobra kao i politička“, istakao je predsednik Vučić.

Predsednik Rivlin je podsetio da je prošle godine obeleženo 25 godina obnavljanja prijateljskih odnosa naših zemalja, ali ti odnosi sežu mnogo ranije dodavši da će rado ugostiti Vučića u Jerusalimu.

On je rekao da dva naroda imaju mnogo toga zajedničkog i da su se i jedni i drugi suočavali sa potrebom da "zaštitimo našu nezavisnost protiv onih koji su veći nego što smo mi sami".

Pored ostalog, istakao je predsednik Rivlin, ponosni smo na veliki broj investicija u Srbiji, dodavši da su on i Vučić pričali o zabrani dvostrukog oporezivanja i daljoj ekonomskoj saradnji.

„Odnosi jevrejskog i srpskog naroda, ali i istorija, ono strašno što se dogodilo, ne sme i ne može da se zaboravi“, objasnio je Rivlin.

ULICA TEODORA HERCLA

Skupština Grada Beograda usvojila je danas rešenje kojim će dosadašnja Ulica Prilaz u Zemunu poneti ime Teodora Hercla. Inicijativu da jedna beogradska ulica dobije naziv po Teodoru Herclu podnela je Ambasada Izraela u Beogradu, a u njoj se kaže da je Herclovo poreklo vezano za Zemun, gde su živeli članovi njegove porodice. Značaj ove inicijative je u tome što se njome ukazuje i na duboke istorijske veze između dve zemlje i dva naroda koji obeležavaju 25 godina obnavljanja zvaničnih diplomatskih odnosa.

Predsednica Komisije za spomenike i nazive trgova i ulica Andrea Radulović istakla je da je novinar, dramaturg, geograf i pisac jevrejskog porekla Teodor Hercl u svetskoj istoriji poznat kao otac ideje modernog Izraela.

BARBARA SUŠNIK, Ambasadorica

Slovenije u Izraelu

Intervju vodila i prevela sa slovenačkog

Miriam Steiner Aviezer

Dobar dan, gospođo Sušnik i hvala da ste odvojili vreme za ovaj intervju.

Dobar dan, hvala na pozivu – *Barbara Sušnik*

-Kao prvo, želeli bismo Vas upoznati. Možete li nam ispričati malo o sebi?

Rođena sam u Ljubljani i moja stalna adresa je još uvek u Ljubljani. Od ranog detinjstva uvek sam volela proučavati okolinu a putovanja su me uvek uzbuđivala, najprije sa roditeljima, kasnije sama i sa sinom. Bila sam i skaut i trenirala sam i jahanje u Ljubljani. Uvek sam se bavila rekreativnom aktivnošću, sportom, najviše trčanjem, biciklizom i kao što je karakteristično za Slovence, skijanjem.

Študirala sam političke nauke, tj međunarodne odnose. U vreme mojih studija došlo je do raspada Jugoslavije i osnivanja samostalne Slovenije, tako da se vreme studija i početak profesionalnog rada odigravao u vrlo interesantno i značajno vreme. Moj prvi posao bio je u parlamentu, u Državnom veću Republike Slovenije u funkciji savetnika u odeljenju za međunarodne odnose i

međunarodno surađivanje parlamenta. Mnogo sam radila sa Slovincima u susednim državama i u svetu i postavljena sam bila za sekretara Komisije za odnose sa Slovincima van granice i po svetu. Tako mi se pružila prilika posetiti Slovence u Italiji, Austriji, Mađarskoj, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Australiji, Argentini, USA, Kanadi, Nemačkoj i Švedskoj.

-Prije dolaska u Izrael gde ste delovali u diplomaciji?

Nakon sedam godina rada u parlamentu pozvali su me u Ministarstvo vanjskih poslova. Najprije sam radila za njih u odeljenju za Slovence van granica i po svetu te sam nakon toga poslana u Kanadu, kamo sam otišla zajedno sa sinom. Tamo sam radila 4 godine na slovenskom veleposlaništvu u Ottawi. Kanada je jako zanimljiva zemlja, velika i raznovrsna, sa akcentom na multikulturalnosti i ljudskim pravima za sve. I slovenska zajednica u Kanadi je jaka i dobro organizirana, sa kanadskim Slovincima smo dobro saradivali, iisprepletene su mnoga prijateljstva. Taj period mi je ostao u vrlo prijatnoj uspomeni.

Posle završnog mandata u Kanadi, u leto 2007, vratila sam se u Ljubljani, tamo sam bila u vreme kada je Slovenija po prvi put predsedavala Evropskoj Uniji u leto 2008. Bio je to vrlo zanimljiv i značajan period za sve slovenske diplomate.

2010. postavljena sam za zamjesnika slovenskog predstavnika u Evropskom Savetu u Strasbourgu u Francuskoj. Evropski Savet nije deo Evropske Unije. To je međunarodna organizacija, koja ima 47 zemalja članica, to su tako reči sve evropske države, uključno i Rusku federaciju, koja se bavi ljudskim pravima, demokracijom i vladavinom prava. U Strasbourgu, vrlo zanimljivom gradu u Alzaciji, uz granicu sa Nemačkom, ostala sam malo više od 5 godina. U tom sam se periodu, uz prioritnim radom u vezi Slovenije, najviše posvetila čuvanju prava narodnih manjina, pravima za žene i decu i borbi protiv diskriminacije.

-Da se niste odlučili za diplomatsku karijeru šta biste želeli raditi?

To je teško pitanje, ne znam, verovatno bih radila nešto vezano za putovanja, nešto međunarodno.

- Da li ste znali nešto o Izraelu prije Vašeg dolaska?

Kao što se vidi iz prethodnih pitanja, moje delovanje prije dolaska u Izrael nije bilo vezano direktno sa Bliskim istokom i Izraelom. Znala sam ono osnovno, ali nisam bila prije toga u Izraelu.

-Koji su bili prvi utisci i kako ste prihvaćeni ovde?

Prvi utisci su bili jako pozitivni, i mislim da sam bila lepo prihvaćena, kako među kolegama na veleposlaništvu tako i na Ministarstvu za vanjske poslove Izraela i u diplomatskim krugovima. To mi je jako značajno.

- Šta postoji u Izraelu vezano za Sloveniju?

U Izraelu je možda najvažnije obeležba Pravednika među narodima u Jad Vašemu, gde je i drvo posvećeno Zori Piculin. Zasluga za to ide gospođi Miriam Steiner Aviezer, sa kojom odlično saradujemo. U Galilu kraj kibuca Jifat postoji slovenska šuma sa informativnim pločama o Sloveniji i slovenskim šumama i prirodi. U kibucu Gat postavljen je spomenik slovenskoj partizanki Lili Nojman. U Jeruzalemu je na trgu Moše Baaram skulptura konja slovenskog umetnika Oskara Kogoja. Na Univerzi u Tel Avivu uklesan je reljef sa slovenskom himnom, stihovi najvećeg slovenskog pesnika dr France Prešerna, na slovenačkom i hebrejskom. Osim toga mozaika uz Baziliku Marijinog naveštenja u Nazaretu, i ploča sa religioznim tekstom na slovenačkom kraj crkve Svetog Janeza Krstnika u Ein Keremu.

- Čitajući vaš odličan NEWS LETTER, vidim da postoji odlična saradnja između Slovenije i Izraela. Možete li navesti u kojim područjima i šta?

Saradnja između Slovenije i Izraela je dobra i kao veleposlanica radim da tu saradnju okrepim i usavršim. Godine 2017. posetio je prvi put Izrael predsednik slovenačkog parlamenta, što je bilo od velikog značaja. Na privrednom području najpoznatija saradnja su Kuhinjski aparati GORENJE i Luka Koper. Veleposlanništvo organizuje svake godine Dan Luke Koper sa predstavnicima luke i uvek imamo vrlo dobar odziv. Obostrana trgovina povećana je na 120 milion evra, a sigurna sam, da su mogućnosti još veće. Jako je dobra saradnja u nauci i prošle godine je veleposlanstvo organiziralo drugi izraelsko-slovenski dan znanosti i inovacija u Tel Avivu.

-Osim privrednih da li se deluje i na drugim područjima?

Dobra je saradnja na kulturnom polju. Jako mi je drago da mogu da naglasim izdavanje ANTOLOGIJE SLOVENSKE MODERNE poezije na hebrejskom. Vrlo su česte razmene umetnika i posebno pozorišnih ansambla. I sportaši redovno učestvuju na takmičenjima u Izraelu. Poslednjih godina je na visokom nivou turizam.

- Slovenija je jako popularna među Izraelcima. Da li postoje posebni programi za Izraelce kao npr. učenje skijanja, alpinizam...?

Izraelce stvarno zanima Slovenija. Prošle godine posetilo je Sloveniju 60.000 turista. Izraelce najviše zanima slovenska priroda, najviše radi toga jer je sve tako zeleno, vole da šetaju planinama, vole Bled i Bohinj, Ljubljano i termo banje. Sve više ih interesuju aktivna letovanja i Slovenija ima dobre ponude. U pripremi su zanimljivi programi slovenskog turizama kao posebni programi za porodice, za športske grupe i još. Zimski turizam za sada još ne interesuje Izraelce, možda je razlog i to što zimi nema direktnih letova. To se još može razviti.

- Kako Vi, doživljavate Izrael, koji su Vaši utisci?

Izrael je vanredno zanimljiva, dinamična i intenzivna zemlja, ljudi su topli, otvoreni, pametni i pragmatični. Mislim, da ljude u Izraelu karakterizira jaka međusobna povezanost, pripadnost zajednici. Pre svega jake familijarne veze i mnogo sunca i toplote. Pratiti politička događanja je ponekad naporno, no treba ih razumeti.

- Da li biste želeli ostvariti još neki projekt?

Želela bi doneti u Izrael izložbu JEVREJI NA SOŠKOM FRONTU U VREME PRVOG SVETSKOG RATA, koju je pripremio slovenski povjesni institut Milka Kosa ZRC SAZU. Ako će sve ići kao što je planirano, izložba bi trebalo da bude predstavljena u Tel Avivu juna meseca, a može i u drugim gradovima. (Izložba uz simpozij prikazana je 5.juna o.g. u Beit Hatfucot m.a)

Volela bih pojačati saradnju između Jad Vašema i slovenskih institucija kao Jevrejski kulturni centar u Ljubljani i Kulturni centar jevrejske baštine SINAGOGA u Mariboru.

Veselilo bi me okrepljenje privrednih saradnji i, svakako, iskrenih veza među ljudima obe zemlje.

- Šta Vas je specijalno impresioniralo u Izraelu? Ljudi koje susrećem. Svi su jako srdačni, prijazni, topli i mislim da me je to najviše impresioniralo. Sem toga, priroda je čudovita, kako na severu, Galilej i obalni pojas, kao na jugu, Mizpe Ramon, Eilat i, svakako, Jeruzalem uz istorijske događaje koji su se odigrali ovde. A jako sam impresionirana živahnošću i otvorenost u Tel Avivu.

Hvala.

Hvala Vama. Htela bih dodati, da pratim delatnost Hitahduta, čitam Vaš MOST i sa radošću učestvujem u aktivnostima društva ako je moguće. U udruženju ima mnogo vrlo prijatnih članova i pre svega u upravi koja svojim radom održava zajedništvo.

Čestitam Vam i Želim mnogo uspeha u daljnjem radu.

Jevrejski vojnici austrougarske vojske na Soškom (Isonzo) frontu u Prvom svetskom ratu - Tel Aviv, 5. juna 2018

Muzej jevrejskog naroda Beit Hatfutsot i Ambasada Republike Slovenije u Izraelu održali su prijem povodom Nacionalnog dana Republike Slovenije, kojem su prisustvovali H.E. Ambasadorica Barbara Sušnik, te zamenik ministra Michael Oren i uvaženi gosti.

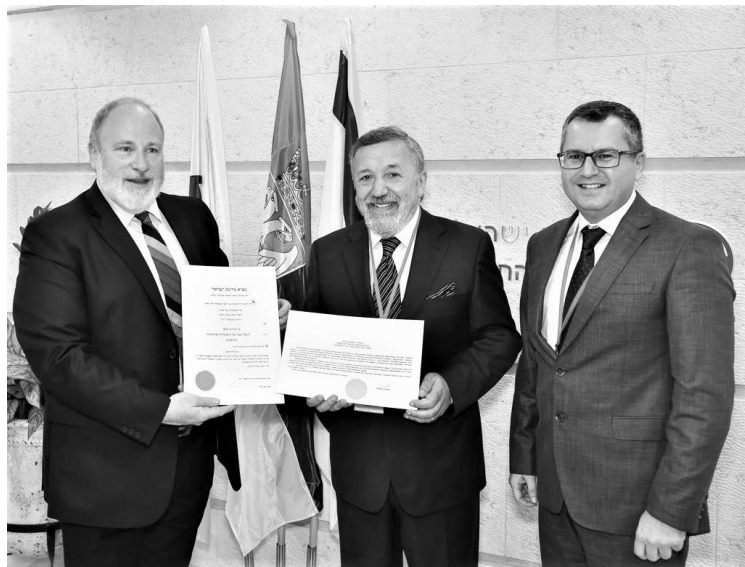
Prijemom je obuhvaćeno:

· Izložba o jevrejskim vojnicima austrougarske vojske na Soškom frontu tokom Prvog svetskog rata, koju je pripremio Istorijski institut Milko Kos u ZRC SAZU i Centar jevrejske kulturne baštine Sinagoga Maribor, na engleskom, hebrejskom i slovenskom jeziku.

- Panel o jevrejskim vojnicima austrougarske vojske, dr. Renato Podbersič, jedan od autora izložbe i stručnjak posebno o istoriji jevrejske zajednice u Gorici / Gorizia između 1900.-1950, i Boris Hajdinjak, Direktor 'Centra jevrejske kulturne baštine Sinagoga Maribor'.

POČASNI KONZUL SRBIJE U IZRAELU

Na prigodnoj svečanosti organizovanoj u Ministarstvu spoljnih poslova Izraela, šef državnog Protokola Meron Ruven uručio je **Borisu Krasnom** egzekvaturu, a ambasador Milutin Stanojević original patentnog pisma, čime je on postao novi počasni konzul Srbije u Izraelu, sa sedištem u Jerusalimu.

Tom prilikom, ambasador Milutin Stanojević istakao je da je otvaranje još jednog počasnog konzulata u Izraelu samo po sebi potvrda dobrih odnosa dve zemlje i izrazio uverenje da će Boris Krasni, kao ugledni konsultant i poslovni čovek, cenjen i van Izraela, doprineti njihovom daljem unapređenju.

KOMEMORACIJA U ZEMUNU

JOZ.rs

Ispred spomenika podignutom u znak sećanja na naše pogubljene članove i ove godine smo se okupili da se setimo imena naših najmilijih.

Nakon polaganja venaca i cveća ispred spomenika potpredsednik Jevrejske opštine Zemun Vladimir Mijatović pozdravio je sve prisutne i zahvalio im na dolasku. Potom je pročitao imena svih žrtava koji su koji su 27. jula 1942. godine oterani u stočnim vagonima put logora Jasenovac i Stara Gradiška nakon čega je usledio minut ćutanja u slavu stradalih.

U ime Gradske opštine Zemun zamenik predsednika g. Damir Kovačević obratio se prisutnima istakavši saosećanje sa žrtvama i nadu da ćemo u budućnosti živeti u miru i harmoniji multinacionalne zajednice.

U ime Saveza JOS Miroslav Grinvald je položio cveće na spomenik na kome su ispisana imena svih stradalih u Jasenovcu i Staroj Gradiški.

PORODIČNI SEMINAR U KLADOVU

27/4 – 1/5/18

Pripremila: Višnja Kern

Kladovski transport, tragična priča kojom su oko 1200 Jevreja iz okupirane Austrije nakon anshlusa i okolnih evropskih okupiranih zemalja, krenuli u tragičnu smrt.

Dunavom krajem Novembra 1939 krenuli su na dugačak, neizvjestan put prema tadašnjoj Palestini, u nadi za bolji život, ali bez dovoljnog broja engleskih certifikata za ulaz u "obećanu zemlju", zatim protivno međunarodnoj politici koja se snažno opirala ilegalnom useljavanju Jevreja u Palestinu, a niti vremenski uslovi im nisu bili skloni.

Prije 10 godina organiziran je prvi porodični seminar u graničnom mjestu Kladovo na Dunavu, gdje Dunav ulazi u Rumunjsku i gdje je velika, hidroelektrana Đerdap, koju smo i mi obišli. U Kladovu na obali Dunava nalazi se spomenik kladovskom transportu na koji mi svake godine polažemo vijenac uz komemoraciju i molitvu kadish za poginule žrtve transporta.

Seminar je otvoren dobrodošlicom za oko 350 učesnika koji su stigli autobusima iz svih krajeva regiona, a i nekolicine nas iz inozemstva. Doček je bio kao i uvijek vrlo srdačan i topao, pozdravljanje, zagrljaji i poljubci onih koji se nisu vidjeli godinama, ili onih koji su bili na prijašnjim seminarima i već obnovili stara prijateljstva iz dječje dobi i davnih ljetovanja.

Prije šabat večere bio je svečani prijem i otvaranje seminara.

Sutradan program je bio vrlo intenzivan, sa puno tema, a sa prekidima i razgovorima na terasi hotela i šetnjama uz Dunav propraćenih divnim

vremenom koje nas je pratilo za cijelo vrijeme održavanja seminara.

Vesna Najfeld i autorka članka Višnja Kern

Prije večere prikazan je film Istorija Jevreja u 20 veku, a u kasne sate nastavljen kviz za učesnike seminara.

Lag BaOmer, piknik iznenađenja, nekoliko predavanja, a poslije večere - veče smijeha, i kao i obično, odličan Brane Popović.

Sutradan je nastavljeno dobro raspoloženje uz vrlo dobra i profesionalna predavanja Braneta, "Zašto je cionizam prokazana reč"

Čedomile Marinković: "Putevima izgnanstva – balkanska epizoda porodice Belinfante (XVII v.)."

Hanika Gašić nas je opet obradovala ladino specijalitetima, zbor Braća Baruh odličnom muzičkom radionicom, a Nives Beissmann izraelskim plesovima.

Još jedno ugodno iznenađenje, predstava Ana Frank, koju je u režiji Miriam Salom izvelo amatersko pozorište Kralj David, osnovano 1986. pri Jevrejskoj opštini Beograd.

Predstava je bila odlična, a mladi amateri su odigrali svoje uloge kao pravi profesionalci. Nakon veoma svečane večere, zatvaranje seminara uz muzičko veče i ples do kasno u noć.

Ujutro razlaz, pozdravi uz obećanja da se opet vidimo i da ćemo čuvati vezu i onu našu....oj drugovi jel' vam žao, rastanak se primakao.....

ISTORIČARI "OSUDILI" NEDIĆA

Iz srpske štampe

Od četvoro istoričara koji su davali iskaze pred sudom, dvojica njih javno su iznela stav o Nedićevoj krivici. Prof. dr Milan Ristović tvrdio je da je on govorima podsticao zločine i antisemitizam, a njegov aparat učestvovao je u hapšenju Jevreja i antifašista, i streljanjima. Dr Aleksandar Stojanović optužio ga je za izdaju, jer je, suprotno ustavu, negirao pravni subjektivitet Kraljevine Jugoslavije.

Viši sud u Beogradu odbio je zahtev za rehabilitaciju Milana Nedića, premijera Srbije tokom Drugog svetskog rata. Rešenje je napisano na stotinak strana, na kojima sud obrazlaže da je uvidom u sve priložene dokaze i nakon saslušanja svedoka zaključio da se nisu stekli pravni uslovi da bude rehabilitovan.

To znači da sud nije ukinuo Uredbu FNRJ iz 1949. godine, kojom je kolaboracionistički premijer proglašen za ratnog zločinca, i na osnovu koje su mu oduzeta građanska prava i imovina.

Nedićeva vlada raspuštena je 4. oktobra 1944, a on je dva dana kasnije, sa većinom ministara, prebačen iz Beograda u Beč, a zatim u Kicbil. Britanci su ga predali jugoslovenskim snagama 1. januara 1946. Prema zvaničnoj verziji, ubio se skokom kroz prozor zatvora Ozne u Zmaj Jovinoj 21. Nedić nikada nije formalno optužen, ni osuđen.

Nedić i dalje deli Srbe

Oprečne reakcije povodom odluke suda da ne rehabilituje okupacionog premijera. SUBNOR: Srbija pravna država. Istoričari kažu da se on ne sme izjednačavati sa Pavelićem, ali ga zato porede sa maršalom Petenom, koji je posle Drugog svetskog rata u Francuskoj osuđen na smrt, pa ga je general De Gol pomilovao, ali je ostao do kraja života u kućnom pritvoru. Nedić se

takođe poredi sa Kvislingom, nemačkim kolaboracionistom iz Norveške, po kome su svi izdajnici, saradnici okupatora nazvani kvislinzi.

ANTIFAŠISTA?! PROTIV IZRAELA

Reakcija uredništva Mosta na članak pod naslovom *Podignite svoj glas protiv Izraela*, objavljen u listu „Danas“, Beograd

Autor napisa je Aleksandar Sekulović, potpredsednik **Saveza antifašista** Srbije, koji poziva Jevreje Srbije da osude zvaničnu politiku Izraela. Pored uobičajenih stereotipa o Jevrejima, antifašista se bavi aktuelnom situacijom u Izraelu, optužujući najtežim kvalifikacijama poteze vlade u svakodnevnoj borbi protiv palestinskog terorizma.

Nemamo mi ništa protiv da se javno iznose suprotstavljeni stavovi i viđenja pojedinaca, ali se mora voditi računa da te informacije moraju biti istinite, pogotovo kada se radi o zlonamernim insinucijama. Isto tako i druga strana treba dobije mogućnost da ukaže na posledice kojima se nerazumnoj politikom dela palestinskog rukovodstva (Hamas) svakodnevno urušava miran proces razgraničenja između dva naroda.

Uredništvo jedne renomirane redakcije mora da vodi računa kakve reakcije može da izazove neodgovorno pisanje u kojima se koriste poluistine. Na stranu evidentna namera autora teksta da pod plaštom brige za Jevreje Srbije uvredi celokupni jevrejski narod. Takođe smo svesni da ima i onih koji jedva čekaju takve optužbe, kako bi se vandalskim izživljavanjem na jevrejskim grobljima svetili, valjda, mrtvim Jevrejima.

Foto J.Rakita

U noći između 13. i 14. juna srušen je spomenik jedne od najstarijih jevrejskih porodica u Zemunu, spomenik Mair Sasonu.

Imajući u vidu prethodna iskustva sa otkrivanjem sličnih vandalskih činova koji se s vremena na vreme dešavaju na zemunskom groblju, a čiji počinioci nikada nisu otkriveni, možemo sa sigurnošću da tvrdimo da se ni ovog puta neće pronaći počinioci.

Zbog ovakvih nedela posebno brine pokušaj autora antifašiste da zavadi srpski i jevrejski narod, koji vekovima živi u slozi. Navodno je jevrejska zajednica izložena pritiscima spolja, što bi trebalo da znači vladajućim strukturama države Srbije, što apsolutno nije istina. Koliko je nama poznato, srpska vlada je prva u Evropi kroz restituciju vratila deo jevrejske imovine bez naslednika, kao i svake godine, za sledećih 25 godina, 950 hiljada eura, što bi trebalo da bude sasvim dovoljno da se stvori baza za budućnost malobrojne jevrejske zajednice u Srbiji.

SAZNAO SAM KO NAS JE SPASAO!

Piše Milan Fogel

„Puno godina je prošlo od kada nas je sigurne smrti spasao jedan Piroćanac“, u telefonskom razgovoru čuli smo od Tuvi Tili Josefovića, koji je 1943. godine bio dete staro četiri godine.

Pre 75 godina bugarski fašisti su podlegli nacističkom pritisku iz Berlina i sve Jevreje, bar oni su bili uvereni da je to tako, iz okupirane južne Srbije, zajedno sa Jevrejima iz Makedonije i Trakije, deportovali su u logor smrti Treblinku.

Večita dilema, koliko je bugarski car Boris III spasao Jevreja u Bugarskoj i da li to opravdava što je žrtvovao Jevreje sa okupiranih teritorija, nije tema za ovo podsećanje na jedno humano delo, spasavanje Tuvia i njegove majke Rašele, koji su u to vreme živeli u Pirotu.

Odmah po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije i raspodeli ratnog plena, delovi južne Srbije pripali su Bugarskoj. Bugarski fašisti su mlađe Jevreje deportovali u Bugarsku na prinudni rad. Jedan deo je bio upućen u kamenolom, a među njima se nalazio i Tuvinov otac Isak. Isak je bio apotekar i ubrzo je oslobođen rada u kamenolomu i bio poslat u Svištov, gde je do kraja rata radio u jednoj apoteci

U martu 1943. svi preostali Jevreji Pirota su zatvoreni u Sokolanu, koja je u gradu služila za prosvetne, kulturne i sportske priredbe. U Pirotu se voz smrti zaustavio samo da utovari još 173

Jevreja iz Pirota, ali Tuvi i Rašela su već izvedeni iz Sokolane i prebačeni u Bugarsku, gde su dočekali kraj rata. Svi rođaci sa majčine i očeve strane deportovani su u Treblinku i niko nije preživeo strahote logora.

Tuvi Josefović sa unukom, rodbinom i prijateljima položio je cveće na spomenik podignut u spomen na stradale Jevreje Pirota. Izraelski ambasador u Srbiji Jozef Levi je 2011. godine sa predstavnicima lokalne vlasti i članovima SUBNOR-a otkrio spomenik pirotskim Jevrejima. Mermerni spomenik izrađen je u vidu polomljene Davidove zvezde i postavljen je u Jevrejskoj ulici u Pirotu, u kojoj od 13. marta 1943. godine nema više nijednog Jevrejina. U stvari, otkrivanju spomenika tada je prisustvovao jedini preživeli potomak pirotskih Jevreja Panta Durmišević, koga su ispred bugarskih policajaca i agenata spasli pirotski Romi porodice Petra Conića

Početak ove godine, Tuvi je sa najstarijom unukom posetio rodni kraj. Tada je primljen kod gradonačelnika Pirota, g.Vasića, i rekao da ne zna ime Piroćanca koji ih je spasao, ali da bez njegove pomoći sigurno ne bi posle toliko godina imao prilike da poseti rodni kraj. Međutim, uporni Tuvi, naišavši na prvi trag u Pirotu, stigao je do Novog Sada, gde je našao rođake njegovog spasioca. Put ga je zatim odveo do Beograda, gde je konačno dobio informaciju da sin njihovog spasioca živi u Beogradu. Ali, Tuvi nije uspeo da uspostavi kontakt s njim, a samim tim ni da sazna ime spasioca. Tu smo mi pripomogli i danas Tuvi tačno zna ko ga je spasao. **Radovan Nikolić**, u ono vreme omladinac u Pokretu otpora u

Pirotu, pomogao je da Tuvi sa majkom Rašelom stigne u Bugarsku, gde su našli spas. Tuvi nije odustao da se posle toliko godina oduži svom spasiocu. Odlučio je da odmah pokrene postupak kod Jad Vašema da se Radovan Nikolić posthumno prizna za Pravednika među narodima.

Tuvi Tili Josefović od 1966. godine živi u Izraelu, oženjen je sa Ester, imaju troje dece i šest unuka.

Postoji izreka „Svet je mali“. U traganju za spasiocem Tuvija i njegove majke, pisac ovog teksta je došao do sina spasioca, sa kojim se družio u detinjstvu pre više od 50 godina! Ovu primedbu smo dodali na insistiranje Miri Derman, predsednice HOJ.

**MIRI DERMAN, predsednica HOJ, o filmu „Zaboravljeni“
Jad Vašem, 12.6.2018.**

Pozdrav svima onima koji su preživjeli holokaust, članovima udruženja HITAHDUT OLE JUGOSLAVIA i poštovanim gostima.

Posvećeno mojim roditeljima koji su preživjeli holokaust, majka Vera Štajn iz porodice Kalman, iz Novog Sada, Vojvodina i otac dr. Andrea Štajn iz grada Rume prikazane u filmu.

Kod kuće sam čula ispovijesti preživjelih iz moje porodice i Jevreja iz našeg grada. Već u djetinjstvu sam čula strašne ispovijesti o raciji, u kojima su dvije porodice od moje bake ubijene na Dunavu, a iza njih je ostalo četvoro siročadi.

Moj otac i njegova žena su stajali u redu na Dunavu na zimi od **minus** 23 stepena. Moj otac koji nije više mogao da istrpi to čekanje u redu na užasnoj hladnoći, je planirao zaobići red i stići prvi jer ionako je znao šta ga čeka na kraju. Saznala sam kako su kupili Jevreja iz Novosadske sinagoge i odvodili ih pješke na vozni kolodvor i od tamo u vagonima su bili deportovani u Aušvic. Svi članovi moje porodice sa očeve i majčine strane su ubijeni u Aušvicu. Čak i beba od 8 mjeseci, kćerka mog oca, Marika Štajn. Slušala sam ispovijedi o radnim logorima, strašnim poslovima na koje su muškarci bili prisiljeni da rade. I moj otac je bio u jednom od njih dok nije pobjegao iz logora u partizane.

Ja sam mislila da je to sudbina svih Jevreja Jugoslavije, a mi, djeca, nismo postavljali pitanja, nismo izmjenjivali priče i iz holokausta između nas, već tada smo bili usmjereni na budućnost.

U školi nismo učili o holokaustu Jevreja iz Jugoslavije, čak ni u bibliotekama nisam mogla pronaći pisanu riječ na ovu temu.

U posjeti u YAD Vashemu pronašli smo mali kutak posvećen Jevrejima iz Jugoslavije.

Odakle smo mi mogli, ondašnja djeca, pronaći dodatne informacije osim ispovijesti koje smo čuli u našim domovima? (Onima kojima su pričali)

Dodatne informacije su dolazile do mene u malim dozama. Od trenutka kada sam postala član Udruženja jugoslovenskih useljenika shvatila sam veličinu tragedije, bol i ljutnju Jugoslovena koji su preživjeli holokaust a o tome nije bilo nikakvog pomena i zapisa, kao da nije postojao. Ta situacija mi je postala potpuno jasna onda kada sam prvi put organizovala posjet udruženja u muzeju BAJT LOHAMEJ GETAOT. U muzeju nam je vodič počeo objašnjavati kako je u Poljskoj prije rata bila velika zajednica Jevreja.... I tada sam ja, veoma ljuta, prekinula vodiča i rekla da je već dovoljno ispričano o sudbini Poljskih Jevreja i

da je došlo vrijeme da nama, jugoslovenskim Jevrejima, ispričaju ispovijesti o holokaustu koji se desio tamo. Od tada za svaku posjetu vezanu za genocid ili predavanja na dan Holokausta ja insistiram da tema budu jugoslovenski Jevreji i sve što su oni preživjeli u ratu. Na taj način i predavači više istražuju i uče na tu temu.

Značaj ovoga se najviše ističe u priprema za film 'ZABORAVLJENI'. Jedan od ciljeva je bio da se javnost upozna sa istorijskom činjenicom da je holokaust bio i na području Jugoslavije i da su postojali koncentracioni logori, a među njima najstrašniji je bio Jasenovac, u kojima su Jevreji bili mučeni i ubijani golim rukama. Čak i članovi našeg udruženja su ovim putem otkrili šta se dogodilo u različitim djelovima Jugoslavije. Svakako da će film ostati važan dokument za sljedeće generacije.

Film je potpuno postigao cilj, prikazujući potresne priče i ispovijesti djece holokausta u raznim područjima Jugoslavije, svaka ispovijest je posebna i lična.

Udruženje jugoslovenskih useljenika je pokretač i producent filma Zaboravljeni a finansiran je od strane članova udruženja i zajednice i javnog udruženje za promociju filma CLAIMS /HISTORIJSKE ČINJENICE.

Velika hvala svima na doprinosu, svako po svojoj ličnoj mogućnosti ali moram da isteknem jednog od značajnih sponzora Gospodina Migel Finiksa, iz DJeneve Venecuele, koji je zajedno sa porodicom i prijateljima donirao 48.000 dolara. I dalje nam pomažu da nađemo sponzora kako bi pokrili troškove koji su preostali nakon završetka snimanja filma.

Pet punih godina su trajale pripreme i skupljanje podataka za film, i veliki trud je uložen kako bi se ovaj film uspješno završio. Mnogi su pomogli i učestvovali u radu oko filma sada je pravi trenutak izraziti našu veliku zahvalnost. HVALA SVIMA.

Kao prvo, željela bih se zahvaliti članovima komisiije Udruženja, Bjanki Šlezinger, Davidu Gambošu, Aleksu Eksteinu i Alesku Lionu koji su vrijedno radili na svim obavezama u udruženju i na taj način omogućili Mirjam Aviezer i Joelu Fisheru da se potpuno posvete radu na filmu.

Hvala svima koju su pomogli na pripremanjima i organizaciji promocije filma, prvo i prvo upravi institucije 'Volin' a posebno hvala Morisu na uspješnoj saradnji.

Hvala Lordi Hingel na cvjetnim aranžmanima.

Hvala našoj novoj generaciji Sapir Hingel i Toval Lipshic na pomoći.

Posebno hvala svim istoričarima sa različitih područja ex Jugoslavije na njihovom doprinosu na filmu koji je pomogao da gledaoci saznaju kakva je bila stvarnost jugoslovenskih Jevreja za vrijeme rata. Lista istoričara koji su učestvovali je dugačka, ali molila bih da istaknem jedno ime a to je gospodin Eliezer Papo koji je pratio nač film od početka do kraja.

Hvala svima.

Preživjelim holokausta Lidiji, Lili, Dini, Steli, Marti, Ruti, Josefu, Joelu i Zoar posebno hvala dragi moji. Vaše ispovijesti su bile ujedno potresne, humane ali i strašne. Hvala na spremnosti da podijelite sa nama vašu ličnu bol i vašu sudbinu za vrijeme rata. Na taj način ste omogućili gledaocima da prožive i shvate teške trenutke koje su djeca holokausta proživjela u ratu, trenutke odvajanja od roditelja, poniženja, proganjanja i patnju koji samo siročad poznaju i koja ne prestaje ni kad odrastemo. Vaše ispovijesti su lične ali nama osvjetljavaju i mnogobrojne sudbine ostalih Jevreja sa našeg područja.

Pozivam režiserku filma Nicu Gonen da dođe na binu.

Nica, ovaj film koji ste režirali je veoma potresan ali profesionalan, u filmu se isprepliću pojedinačne ljudske priče sa istorijskom pozadinom i zajedno sa fotografijama koje smo zajednički nabavili iz arhiva širom svijeta, osvjetlili ste sudbinu jugoslovenskih Jevreja za vrijeme rata i tako pomogli da izađu u javnost dokazi o genocidu koji je izvršen nad jugoslovenskim Jevrejima. Hvala na vašem radu.

Pozivam na binu Mirjam Aviezer, Moshu ben Shahara i Joela Fishera koji su u ime Udruženja jugoslovenskih useljenika bili odgovorni za produkciju filma.

Moshe Ben Shahar, Miki, koji je bio predsjednik udruženja kad se ovaj film počeo ostvarivati, je zajedno sa Mirjam Aviezer bio odgovoran za scenario i produkciju u prvim etapama filma. Na svom doprinosu i radu na filmu Zaboravljeni i što je bio prvi koji je dao zeleno svjetlo za produkciju filma.

Joel Fisher, je nastavio pratiti stvaranje filma od trenutka kada je Miki napustio i on je pomogao, podržao i vodio finansijsku stranu projekta. Na doprinosu i radu na produkciji filma Zaboravljeni i na ogromnoj pomoći oko produkcije.

I na kraju, Mirjam Aviezer, koja je stajala iza ovog važnog projekta, koja je začela samu ideju za snimanje filma, koja je bila pokretački

motor filma, napisala scenario i izabrala učesnike u filmu i teme i koja nije zastala ni na trenutak na radu u ovom projektu dok se nije završio. Na doprinosu i posvećenom radu na produkciji filma Zaboravljeni i na posveti vremena i ogromnog trud, i bez nje ovaj film ne bi izašao na svjetlo dana.

FILM „ZABORAVLJENI“ reakcije

U prošlom broju Mosta na 7 strana objavili smo različita mišljenja o filmu „Zaboravljeni“, za koji smatramo da je urađen u produkciji HOJ-a, a režiserka Nica Gonen i dalje se potpisuje kao režiser i producent, iako činjenice govore da smo mi u pravu, a to je verovatno rezultat neraščišćenih odnosa od samog početka rada na filmu.

Neki članovi redakcije Mosta smatraju da i dalje treba pisati o filmu, što kao urednik Mosta moram da ispoštujem, te nastavljamo objavljivanje mišljenja o filmu.

*Takođe, kao urednik Mosta, moram da dodam bar malo od onoga što sam (namerno) propustio da kažem u napisu iz prošlog broja Mosta, a to je pre svega naziv filma. Naziv filma „Zaboravljeni“ treba da nam kaže kako su svi zaboravili na žrtve Holokausta u bivšoj Jugoslaviji. Prvo, to nije tačna konstatacija. Još 1960. snimljen je film „Deveti krug“, na osnovu scenarija koji je napisala Zora Dirnbah, u kome je kroz priču o jednoj Jevrejki prikazana tragična sudbina jednog naroda. Film je nominovan za oskara i viđen je u bioskopima širom sveta. Moramo spomenuti i Nenada Miloševića, koji je snimio **celu** seriju o antisemitizmu, između ostalog i o stradanju Jevreja, koja je prikazana na prvom programu RTS. Da ne govorimo o nizu publikacija na temu stradanja Jevreja u bivšoj Jugoslaviji, za to bi nam trebalo puno više prostora. Drugo, naziv filma ne bi trebalo da određuje pojedinačno mišljenje da li je o nekom lično ili nekom događaju dovoljno ili malo znano, nego sadržaj filma. Treće, u Jad Vašemu je pohranjeno dosta knjiga o stradanju Jevreja u bivšoj Jugoslaviji, što je svima pristupačno ako žele da se obaveste ili bave ovom temom. Samo od nas zavisi da li ćemo potisnuti sećanja ili ćemo sačuvati poštovanje prema nevino stradalima, upozoravajući na zlo protiv koga moramo da se i danas borimo.*

*Film „Zaboravljeni“ nije ispunio osnovni zadatak, a to je da objektivno obavesti filmsku publiku o genocidnom stradanju Jevreja u **celoj***

bivšoj Jugoslaviji za vreme Drugog svetskog rata. Zamagljena istina o najstrašnijem i najmasovnijem stradanju Jevreja, kompleks logora Jasenovac, ostavlja prostor tumačenjima revizionista, koji po svaku cenu žele da umanje zločine koji su se desili. To što se neko krije iza umetničkog doživljaja ne opravdava činjenicu da je film samo delimično postigao svoj cilj.

Urednik

Eliezer Papp - Upravo sam odgledao cijeli film, i jako mi se dopao.

Vrlo profesionalno urađeno, dobro odabran materijal.

Užas Holokausta jugoslovenskog Jevrejstva predstavljen je u svoj svojoj strahobalnoj raznovrsnosti.

Pažljivo odabrani sagovornici.

Zaokružena slika.

Nekoliko prezimena su pogrešno napisana, kao i imena nekih gradova, poput Djakova i Kraljevice; što se moglo izbjeći, ali nije strašno.

Sve u svemu, najbolja moguća ocjena za umjetnički i profesionalni dojam.

NN – *ime poznato redakciji* – Molila sam da se ne objavi moje ime zato da se ne bi na osnovu toga odakle sam mislilo da kritikujem samo zato što su mnogi iz moje familije stradali u Jasenovcu. Da li ste čitali da danas logor smrti Jasenovac hoće da prikažu kao radni logor? Možda kao Aušvic? To bih se složila.

Ne znam kako je bilo u drugim krajevima Jugoslavije, ali veoma dobro znam kako je bilo u Srbiji i Hrvatskoj. Strahotu Jasenovca niste prikazali, a tu je ubijeno najviše Jevreja. Ne znam koga time želite da zaštitite. U Srbiji rehabilituju ratne zločince, u Hrvatskoj hoće da prikažu ustaše kao antifašiste. Dosta toga!

Pismo je mnogo duže, izdvojili smo samo jedan deo, Urednik

DONACIJE

200 NIS za HOJ, Izi Kabiljo

500 NIS za HOJ, Zohar Sade

500 NIS za film Zaboravljeni, Pirha

Pinto i kćerka Orna Hajdenfeld

FRAGMENTI IZ ŽIVOTA...

MILANA ŠPICERA

Piše Milan Fogel

„Svako od nas ima svoju 'priču', doživljaj, svi mi koji smo došli nekoliko meseci posle proglašenja države Izrael na određen način smo nešto doprineli stabilnosti i razvoju države. I vi sada to činite, samo na drugi način. Iako ste došli posle nas, verujem da smo svi nešto doprineli za razvitak obnovljene države“, započeo je Milan Špicer svoju životnu priču.

„Dakle, evo ukratko, moja biografija. Rođen sam 7. jula 1930. u Bačkoj Palanci. Imao sam 11 godina kada je nacistička Nemačka sa svojim saveznicima napala Kraljevinu Jugoslaviju. Za kratko vreme Jugoslavija je kapitulirala, rasparčana kao ratni plen, a Nemci i Mađari su odveli tatu na prisilan rad, kao i još mnoge druge, odakle se nikada nije vratio, kao i još mnogo drugih.

Rat je trajao, a ja sam u drugom razredu gimnazije slušao veronauku koju je predavao švapski pop. Sa Švabama sam išao u školu, a Pop je učio čak da su Jevreji gonili Isusa Hrista i da je Isus skakao s brda na brdo, na šta sam ja rekao da je Isus bio odličan skakač, kada je tako mogao da pobegne od gonilaca. Naravno, odmah se našao neko da to prijavi popi, a ja sam izbačen iz škole. Sa žutom trakom i šestokrakom zvezdom našao sam se na ulici, ne znajući šta ću dalje.“

U Bačkoj Palanci je radio Jevrejin Reiter Josef, koji je pre rata u Nemačkoj, u Drezdenu, učio za univerzalnog šlosera. U stvari, bio je inženjer, sposoban da popravlja automobile, da pravi bolničke krevete, a bravarski zanat se podrazumevao. Josef Reiter je zbog svoje stručnosti bio veoma cenjen od domaćih Nemaca, što mu je verovatno kasnije spaslo život. Josef je prihvatio dete sa ulice i tako je počelo Milanovo šegrtovanje.

Kada je Ajhman 1944. poslat u Mađarsku da „reši jevrejsko pitanje“, na udaru su se našli i Jevreji na mađarskim okupiranim teritorijama. Ubrzo su Jevreji iz Bačke Palanke, kao i iz cele Bačke, preko Baje (Mađarska), gde su proveli oko mesec dana, deportovani u logore širom Trećeg rajha, najviše u Aušvic. Oko pedeset njih poslato je na rad u Austriju, a među njima se nalazio i Milan sa majkom i sestrom. Radili su neko vreme u poljoprivredi, a onda su deportovani u logor Bergen Belzen.

I Josef Reiter je deportovan u Austriju, gde je preživeo zahvaljujući svojim stručnim znanjima. Među preživelim Jevrejima, koji su aprila 1945. u Bergen Belzenu dočekali da ih oslobodi britanska armija, bili su i Milan i njegova porodica. Od 55.000 ljudi koji su bili živi u trenutku oslobađanja, i pored velikog napora medicinskog osoblja, sledećih meseci je od iscrpljenosti i raznih bolesti umrlo još oko 14.000 zatočenika.

Milan i njegova porodica imali su sreće da se nađu u „Kastnerovom vozu“, ali su prethodno, potpuno iscrpljeni, morali da peške pređu 7 kilometara od logora i dođu do železničke stanice, gde su se ukrkali u voz.

Da ne bude zabune, kada kažemo „Kastnerov voz“, obično se pomisli na prvu grupu Jevreja, ukupno 1.685 iz Mađarske, koji su juna meseca 1944. u dve grupe prebačeni u Švajcarsku. Međutim, Kastner je i dalje pregovarao sa Nemcima i postigao „trgovinski“ dogovor o spasavanju još 30.000 Jevreja. U tome nije potpuno uspeo, spasao je od slanja u Aušvic još oko 20 hiljada Jevreja, među kojima se našao i Milan sa porodicom. Po Milanovoj priči, voz u kome se nalazio i Kastner, zaustavio se nekoliko kilometara pre Magdeburga. Zatočenike iz voza su oslobodili američki vojnici, a potom su ih preuzeli ruski vojnici, koji su ih krajem 1945. poslali kući., u stvari, stigli su do Velike Kikinde.

Prošla je Nova godina 1945/46, kada su se Milan i njegova porodica vozom vratili u Bačku Palanku. Vratio se i Josef Reiter, ali od posla nije bilo ništa, alat je bio pokraden. Milan je nekako uspeo da sazna gde se alat nalazi, u stvari, skoro cela radionica i ubrzo su nastavili posao.

Milan je istovremeno učio i radio, ne samo kao šloser, već i druge poslove, kao na primer, čišćenje zapuštenih jevrejskih kuća za one koji su preživeli Holokaust i vratili se kući. Tako je zarađivao za porodicu, a do njegove 18. godine položio je stručni ispit, teoretski i praktično. Taman je bio spreman da se 1948. sa porodicom ukrca na brod „Kefalos“ i 25. decembra stigne u Haifu.

Istim brodom u Haifu je sa sinom stigao i Josef Reiter, ali je i Milana prihvatio kao svog rođenog sina. Josef Reiter je upućen u vojnu radionicu u Kurdaniji, gde je njegovo stručno znanje veoma brzo došlo do izražaja. Nakon kratkog vremena od mornarice je nagrađen za svoje izume.

Kako je Milan sišao sa broda, upućen je u Bet Lit, gde je obukao vojnu uniformu. Posle 3 dana bio je u Kfar Jona, gde se odvijala vojna obuka sa češkim puškama, koje su tajno, istim brodom, stigle u Arec. Tu se obučavalo rukovanje i sa „stenom“, prvi mali izraelski mitraljez. Nakon kratke obuke olimi su slati u prve borbene redove u blizini Tul Karema, jer je još uvek trajao rat za nezavisnost. Na žalost, rat je odnosio nove žrtve i to baš one koji su stigli u Arec da konačno nađu mir.

Za to vreme, Milanova majka i sestra kratko vreme borave Ber Jakovu, u daščanim kućama – Crifim - odakle se ubrzo sele u Lod. U Lodu ih smeštaju u kuće koje su Arapi napustili. U Lodu se svojoj porodici pridružuje i Sida Kabiljo, koja je neko vreme provela u kibucu. Iako još uvek nije znao jezik, Milan je podneo molbu da bude prebačen u neku tehničku jedinicu. Poslat je na proveru znanja i uspešno položio sve ispite, što za njega i nije bio problem, pošto je prošao „školu“ kod dobrog i strogog učitelja, Josefa Reitera.

Milan je iz Jugoslavije poneo ono najvažnije, zanat u rukama

Odmah je prebačen u Sarafen, u Crifim, barake, kako su ih onda zvali – danas Asah HaRofe - gde je bila i bolnica i vojničke postaje. U stvari, Britanci su iza sebe tu ostavili Arapima veliku radionicu, ali nakon nekoliko dana borbe, Arapi su proterani, jer taj deo je po planu podele, prihvaćenom u Ujedinjenim nacijama, pripadao Izraelcima. Milan je dobio mali čin i

nekoliko obučениh vojnika i nastavio rad u radionici, koju, kada je video, kako on kaže, „oči su mu ispale“, koliko je tu bilo alata i mašina.

Bližio se kraj rata za nezavisnost. U vojnoj operaciji „Uvda“ – „Fakat“ (מבצע עובדה) – posle povlačenja Engleza, a u skladu sa rezolucijom Ujedinjenih nacija iz 1947. godine o podeli teritorija, 10. marta 1949. preuzet je *Um 'al-Rasras*, koji je dobio staro biblijsko ime Eilat. Malo mesto, naseljeno uglavnom Beduinima, imalo je ogroman značaj za novostvorenu državu, pogotovo u vreme arapske pomorske blokade, kada je to bio najvažniji prohodan pomorski put za snabdevanje naftom iz tog dela sveta. U napuštenu britansku postaju u Eilatu smeštena je izraelska vojna uprava.

Milan je sa svojom tehničkom jedinicom, odmah po završetku rata, dobio zadatak da u

Eilatu montira veći generator koji će dati potrebnu struju za samo mesto i komunikaciju. No, nije bilo lako stići do Eilata. U to vreme nije bilo puteva koji su direktno povezivali Beer Ševu i Eilat. Putovali su tri dana komandnim vozilom u koje je moglo da se smesti 8 – 10 vojnika. Prvu noć su proveli u Beer Ševi, a onda su preko brda (Male HaKrabim), na kojima su se još uvek nalazili

fedajini, palestinski gerilci, koji se nisu povukli u Transjordaniju. Uz pratnju fedajinskih pušcanih metaka stigli su u En Husum, danas HaCeva. Treći dan uveče su stigli u Eilat, gde su za nekoliko dana montirali generator. Milan je mogao da se vrati u Lod.

Nakon demobilizacije iz vojske, u Lodu je Milan upoznao limara Calera, čiji unuk je bio mehaničar u Hel Aviru (avijacija), koji će se takođe ubrzo demobilisati.

Sa limarom je Milan počeo partnerski posao, između ostalog pravili su metalna vrata za štale, u kojima su bili magarci (koji su služili umesto traktora) i krave, koje su useljenici dobili od države. Skoro svaku noć fedajini su krišom dolazili u mošave i krali magarce i krave i odvodili u Transjordaniju. Milan je pravio vrata koja fedajini nisu mogli da obiju. Ali, i fedajini su bili snalažljivi lopovi, jednostavno bi srušili deo zida od štale i tako odvodili ukradenu stoku.

U Lodu se Milan upoznao sa devojkom Sidom Kabiljo. Sida je poticala iz Sarajeva, unuka sarajevskog rabina, a preživela je nacistički progon tako što se njena porodica sklonila na italijansku okupiranu zonu, gde su Italijani imali blaži stav prema Jevrejima. U italijanskom logoru na ostrvu Rabu Sida je sa porodicom 1943. dočekala kapitulaciju fašističke Italije. Na Rabu se nalazilo više članova Sidine familije, među njima i Anita Papo (majka Josefa BenCiona) koja nije uspela da potraži spas sa ostalim članovima familije. Anitu su Nemci uhvatili i deportovali u Aušvic. Anita je jedna od retkih zatočenika koji su preživeli strahote Aušvica i posle rata se pridružila sinu u Izraelu. Kapitulacija Italije nije značila oslobođenje, nacisti su na svim okupiranim teritorijama zamenili italijanske fašiste i odmah je počeo progon Jevreja. Jevreji su potražili spas na kopnu, gde su ih prihvatile partizanske jedinice. Većina zatočenika sa Raba dočekala je slom fašističke Nemačke u Baniji i Kordunu.

Deo zatočenika sa Raba je formirao "Rapsku brigadu", u čijem je sastavu bio „Jevrejski bataljon“. To je jedina jevrejska vojna jedinica u Drugom svetskom ratu osnovana od bivših logoraša, koja je aktivno učestvovala u ratnim operacijama, pa je spominju sve svetske enciklopedije.

Sida je sa porodicom 1948. stigla u Izrael brodom Kefalos, istim brodom kojim je u Arec stigao Milan sa svojom porodicom.

Sida nije imala 18 godina, Milan je imao 21, kada su se venčali.

Milan je posle nekog vremena dobio još jedan posao, koga je retko ko bio spreman da se prihvati. Za vreme rata za nezavisnost, vlasnici pardesa, voćnjaka narandži i limuna, bogati Arapi, napustili su svoja imanja. Svaki pardes je imao zgradu u kojoj se nalazio veliki dizel motor, povezan preko osovina sa pumpom, koja se nalazila u bunaru na dubini od 15 do 18 metara. Trebalo je reparirati i osposobiti pumpe, kako bi se napunile cisterne, odakle je voda korišćena u sušnim periodima. Naravno, kada je bilo dovoljno vode u bunaru, navodnjavanje je vršeno i direktno pomoću pumpi.

S obzirom da je čovek, dok se nalazio u bunaru, bio vezan, pomislili biste da to i nije tako opasan posao. Međutim, opasnost je vrebala i dole i gore. Gore su od eventualnog napada Arapa majstora čuvale naoružane bezbednosne snage (Bitahon), a u bunaru je morao sam da se čuva od zmija, škorpiona i kojekakvih gmizavaca, koje nikada u životu nije video.

No, Milan se nije dugo zadržao na tom poslu. Nakon nekoliko meseci 'bunarenja', rodila se kćerka Milica i to istog datuma kada je i Milan

rođen, 7. jula, samo 22 godine kasnije, 1952, i tada se Milan vratio u Lod.

Kada su u novinama potražili stručnjake za izgradnju nove fabrike cementa kod Haife, Milan je sa preporukom izašao na novi ispit, koji je uspešno položio. Naime, uradio je sve što je traženo od njega, fabrika je proradila, a onda je njegov prijatelj Ben Avraham, koji je znao engleski, pročitao u *Palestinian post*, danas Jerusalem post, da se traže stručnjaci za montažu nove fabrike piva u Nataniji. Milan je odmah dobio posao, ali još uvek su živeli u Lodu. Svako jutro je ustajao u 4 sata da bi u 7 sati bio na poslu u Nataniji.

Nije bilo lako ni kada su dobili stan u Nataniji. U skućenom jedno i po sobnom stanu smestila se cela porodica. Iz tog vremena su ostale uspomene, kojih se Milan nerado seća. Naime, izbio je požar u stanu. Milan je bio na poslu, a Sida u snabdevanju. Sida je u poslednjem momentu uspela da spase dete iz zapaljenog stana.

No, na poslu Milan nije imao problema. Istakao se svojim znanjem, koje je stalno dopunjavao na kursevima, a slali su ga i u inostranstvo, odakle je dolazio sa novim rešenjima za uspešno punjenje piva u konzervama. U pivari je Milan posle 45 godina rada zaradio penziju.

Milan i Sida imaju dve kćerke, četvero unuka i sedam praunuka. Mazal tov!

Intervjui su obično prilika da se i malo bolje upoznamo. Tako se potvrdilo moje uverenje da je Milan Špicer čovek koji ima smisla za humor. Evo šta nam je Milan poslao.

Što, bre, ne ideš u švaleraciju,

K'o svi normalni muževi?

Kao svi normalni muževi?

DINA KATAN BENCION I RAFI WEICHERT POZIVAJU VAS DA POMOGNETE IZDANJE KNJIGE PESAMA VASKA POPE

Dina Katan Bencion, pesnik, prevodilac i književni istraživač, svojevremeno je prevela izvestan broj pesama Vaska Pope, koje su objavljene kod nas. To je bio skroman doprinos našoj kulturnoj stvarnosti u upoznavanju sa književnim dometima pesnika sa prostora bivše Jugoslavije.

Rafi Weichert, pesnik, a još više poznat u Izraelu i svetu kao izdavač Keshev poezije, procenio je da je Vasko Popa jedan od **najznačajnijih pesnika dvadesetog veka**. Iako Vasko Popa potiče sa prostora bivše Jugoslavije, koje više nema, ostao je upamćen kao jedan od humanih ljudi, koji su doprineli bogatstvu kulture celog sveta.

Na molbu Rafija Weichert-a, prevela je Dina Katan Bencion (bez ikakve naknade, bez para, da bude jasnije) mnoštvo pesama Vaske Pope i pripremila, zajedno sa Rafijem, novu ediciju njegovih pesama.

No, bez obzira na trud Dine i Rafija, znate i sami kakva je situacija u kulturi, nedostaje novac za štampanje zbirke.

Pozivam vas da vašim novčanim priložima pomognete da ovo izuzetno delo ugleda svetlost dana.

Svi vi, koji nam izađete u susret, da ovo dele bude štampano, dobićete primerak knjige, jedino što vas molimo, da uz ček banke, dostavite vaše lične podatke, gde želite da knjiga bude upućena.

Naravno, svi vi, bićete pozvani na promociju knjige, za koju za sada ne znamo gde će biti održana, ali čete na vreme biti obavešteni.

Izvinite što moram da prekinem pisanije, moram hitno da pošaljem ček podrške!

Adresa:

ההמחאות לפקודת קשב-וייכרט

הכתובת

רפי וייכרט

לאון בלום 21

תל אביב 6946121

Čekovi se upućuju Keshev- Weichert

Adresa:

Rafi Weichert

Leon Blum 21

6946121 Tel Aviv

PROMOCIJA U NOVOM SADU

Piše Avraham Atijas

Nakon završenog štampanja moje nove knjige "Jevrejske dileme" na srpskom jeziku, Opština (JONS) prihvatila da se prezentacija knjige održi kod njih, što sam sa zadovoljstvom prihvatio. Promocija u Novom Sadu je uspešno obavljena zahvaljujući i ljubaznim domaćinima iz JONS-a, pre svega predsednika gospodina Adama kao i vrsnih voditeljki večeri Edit Jankov i Ljiljane Lepuše.

PIKNIK ZA SUKOT

Dragi prijatelji,

Na sajtu Hitahduta priložena je prezentacija (pripremljena za nas od strane Davida Gomboša) sa detaljima o tradicionalnom pikniku Jugoslovena u šumi kod Ben Šemena. Susret je planiran za 24. septembar, prvi dan Sukota, sa početkom u 10,30 časova.

Za uspeh piknika, također nam treba vaša pomoć !!!

1. Prijatelji i dobrovoljci koji stižu rano ujutru da organizuju, zadržavaju mjesto za nas.
2. Viseći znakovi koji ukazuju na prostor za sastanak.
3. Tražimo od vas da pripremite poklone / nagrade uvijene u pripremu za lutriju! Prikupljamo nagrade na dan piknika na terenu.
4. Prijatelji koji će biti spremni da upravljaju aktivnostima stanice za djecu Uspeh događaja zavisi od vaše saradnje!
5. Ako imate knjige kod kuće, pogotovo na srpskohrvatskom jeziku, koje više nemate, bićemo zadovoljni što ćemo ih primiti od vas. Ako ste zainteresovani da pomognete i da budete aktivni na pikniku, obratite se: David Gomboš 050-3556841
Miri Derman. 050-3556842

IN MEMORIAM

EDITA GAON, rođena FREUNDLIH

(1930. Beograd – 2108. Aškelon)

Sa dubokim poštovanjem piše Milan Fogel
Edita je rođena u Beogradu, kao i njena sestra Verica. Kada je počeo Drugi svetski rat i ubrzo okupiran Beograd, njihov otac nije bio dugo na slobodi. Posle prinudnog rada odveden je sa drugim logorašima iz Topovskih šupa i streljan je kod Jabuke.

Majka Lili, rođena Grünberger, potražila je spas za decu kod rođake u Novom Sadu. No, deca su i odatle veoma brzo morala da pobegnu u Budimpeštu, a Lili je odvedena na Sajmište gde je umorena.

Kastnerovim vozom iz Budimpešte sestre su stigle u Švajcarsku, odatle u Bari i potom brodom u Palestinu. Iz Haife put ih je odveo u kibuc Gvulot. Iako veoma mlada Edita se smatra jednim od osnivača kibuca Gvulot.

Kada je 1948. počeo rat za nezavisnost, Rafael Gaon se nalazio u odbrani kibuca Negba, gde je zaustavljeno napredovanje egipatske vojske. Nakon rata prebačen je u kibuc Maabarot, gde su se spremali za podizanje novog kibuca. U stvari, baza je već postojala, to je kibuc Gvulot, gde se upoznao sa budućom suprugom Editom Freudenfeld. U kibucu Gvulot živeli su do 1962. godine, gde je rođeno njihovo troje dece, Nimrod, Mihal i Ronen. Odatle su se preselili u Aškelon, gde je Edita živela do kraja života.

Edita sa unukom Avijom

Na žalost, sin Nimrod, poginuo je 1973. u Jom Kipurskom ratu, kada su arapske zemlje, za najsvetiji jevrejski praznik, još

jednom pokušale mučki da satru jevrejski narod. Nakon rata Edita je poslala Šlomi Arciju Nimrodove pesme. Šlomo Arci je za Dan sećanja muzički obradio Nimrodovu pesmu „Pesma vojnika“, posvećena ljubavi prema devojci sa kojom je nameravao da se oženi – 'Ne plači, mala moja'. Pesma je postala jedan od najvećih hitova i dan danas se izvodi na skoro svim memorijalnim skupovima, kao i na radio programima i TV.

Editin stariji unuk dobio je stričevo ime, Nimrod. Mlađa unuka Avija, odslužila je vojni rok, završila fakultet i danas se bavi sociopsihološkom pomoći mladim vojnicima. Najmlađi unuk još uvek nije shvatio da savte više nema.

Mnogi od nas pamtiće Editu iz devedesetih godina prošlog veka, kada se u krvavom ratu raspala Jugoslavija i kada su Jevreji potražili spas u zemlji prapredaka. Edita je nesebično pomagala novim useljenicima da se snađu u novoj sredini. Edita je bila i ostala prijatelj do kraja života.

Miriam Aviezer se seća saradnje sa Editom iz vremena devedesetih godina prošlog veka.

Nenadana smrt Edite jako me je uzбудila. Nisam znala da je bolesna. Bila je to draga osoba, uvek spremna da pomogne.

Brinula je i ostala u prijateljskom kontaktu sa našim olimima koji su u velikom broju našli novi dom u Aškelonu. Za mnoge olime izborila je kod nadležnih organa da se zaposle, da dobiju smeštaj, da nađe za decu adekvatno školovanje, da nađe kurseve kojima će olimi moći da se preusmere u struku koja će im omogućiti egzistenciju, odlazila je sa olimima u kupovinu da ih upozna sa našim produktima i davala savete u vezi sa ishranom ovde. Više puta je priređivala sastanke kod nje, sa izraelskim jelima, odlazila sa olimima u banku, u bituah leumi i nije dozvoljavala da potpišu neki dokument sve dok nisu razumeli šta potpisuju.

Organizovala je dodatne ulpane sa volonterima-starosedeoćima koji su podučavali, tumačili i upoznavali olime ne samo jezikom, već i načinom života ovde.

Mnogi naši olimi koji žive u Aškelonu snašli su se i osnovali novi dom u Izraelu uz svesrdnu pomoć Edite.

Neka joj je večna slava.

Jaša Alfandari, predsednik Jevrejske zajednice Crne Gore, rođen 1946. U Subotici, napustio nas je u svojoj 72. godini (preminuo je 12.07.2018. u Podgorici), a po sopstvenoj želji sahranjen je na jevrejskom groblju u rodnom gradu.

Piše Milan Fogel

Mnogi su poznavali Jašu od ranije, a ceo svet ga je upoznao kada je uspeo da obnovi rad jevrejske zajednice u Crnoj Gori. Nije bio lak posao da država prizna institucionalni okvir zajednice koja nije bila organizovana nekoliko vekova, a Jaša je u tome uspeo.

Jaša je, takođe, sa svojim saradnicima osmislio i sproveo u delo okupljanje Jevreja (i prijatelja) na Konferenciji „Mahar“, koja se održava poslednjih pet godina, a verujemo da će i dalje uspešno nastaviti svoj rad, na kojoj su do sada uzeli učešće Jevreji ne samo Balkana, kako je prvobitno bilo zamišljeno, nego, možemo slobodno reći, i većeg dela sveta.

Državni vrh Crne Gore podržao je ideju da se u glavnom gradu, u Podgorici, podigne nova sinagoga, a Jaša je bio jedan od onih koji su položili kamen temeljac.

Predsednik Crne Gore Milo Đukanović i Jaša – foto J.Rakita

Jašina vizija verske i zajednice kulture u suživotu sa prijateljskim većinskim narodom, već je prisutna u Crnoj Gori, jedino Jaša, zihrono livraha, neće biti prisutan kada sinagoga bude osvećena.

המאסטרקלאס הבינלאומי
ע"ש ז'מבוקי לשירה אמנותית
ירושלים

INTERNATIONAL ZAMBOKI
MASTERCLASSES OF VOCAL
ARTS JERUSALEM

19.08-03.09.2018

Izuzetno bogat program eminentnih operskih pevača iz Izraela i sveta, krunisan je priznanjima za učesnike:

Claudia Eder, Nemačka
Tamar Rachum, Izrael
Rona Israel Kolatt, Izrael
Jelena Vlahović, Srbija,
Aleksandar Nikolić, Srbija
Olga Makarina, SAD

Priznanja su potpisali:

International Masterclasses of vocal
arts Jerusalem
Grad Jerusalem, Music department
Jerusalem principality
Ministrastvo spoljnih poslova Izrael

IMVAJ 2018
מורים Teachers

קלאודיה אדר (Germany)

Claudia Eder

תמר רחום (Israel)

Tamar Rachum

רונה ישראל-קולט

Rona Israel-Kolatt

אלכסנדר ניקוליץ' (Serbia)

Alexander Nikolic

ילנה ולאכוביץ' (Serbia)

Jelena Vlahovic

ברק טל (Israel)

Barak Tal

עדי בר (Israel)

Adi Bar

יוסי יזרעאלי (Israel)

Yossi Yzraely

סטפן זקין' (Serbia)

Stefan Zekic

**ŽIVOT IDE DALJE U SVETLU
BUDUĆNOST...**

**26 07 2018. Dina Klein ćerka pok.
Petra i Marije Klajn venčala se
sa Liorom Dadja
Porodice Klein, Ben Nachum ,
Kovač i Dadja
Čestitamo!**

KNJIŽEVNI DODATAK

GODINA 9

BROJ 40

AVGUST 2018.

Sledeći esej napisao je moj rođak Huan (János) Fenjves, da bi služio kao uvodna reč za njegovu decu i unuke o životu koji je sigurno bio potpuno stran onome koji su oni imali u Venecueli i Sjedinjenim Državama. Mora da je napisan krajem devedesetih godina: pominje se komemoracija održana 1994. godine povodom 50. godišnjice deportacije, ali se i dalje odnosi prema Jugoslaviji kao jednoj zemlji. Napisan u János-ovom jedinstvenom stilu, sa povremenom upotrebom reči i izraza na španskom, francuskom, srpskom i mađarskom koje velikodušno navodi. Povremeno, struktura rečenice i pravopis su takođe vrlo idiosinkratični (ispravio sam nekoliko očiglednih odstupanja od pravopisa, ali sam se trudio da se zadrže pikantni izrazi posmatrača zaintrigiranim onim što vidi i opisuje).

*Steven (Jóska) Fenves
Decembar 2015*

Mesto

U Subotici, mađarski Szabadka (izgovara se Subotica i Sobodko, respektivno), postojala je izreka da je momak koji je stajao na lubenici mogao da vidi čitav grad. Druga izreka je bila je da je Subotica najveće selo na svetu.

Ni jedna od ovih izjava nije bila istinita. Na severozapadnoj periferiji grada u pravcu Bajmoka i Palića bile su peščane dine sa svetski poznatim vinogradima. Svetski poznati, jer su proizveli možda najgore i najkiselije vino na svetu. Ali činjenica je da su Bačka regija, ili Vojvodina, bile prilično ravne. Pre mnogo vremena, tamo je bilo morsko dno, Panonija, veliko kopneno more, od koga je ostalo samo poznato Balatonsko jezero u Mađarskoj, i manje poznato, za

strance čak smrdljivo, a za meštane mirisno Palićko jezero, nekih 8

kilometara (5 milja) udaljeno od Subotice. Ova oblast je, za vreme moje mladosti i sada ponovo, bila podeljena na dva dela, severni deo koji pripada Mađarskoj i južni Jugoslaviji. Granica je jedva 2-3 milje severno od jevrejskog groblja. Granica koja je u nekim prilikama bila veoma teška za prelazak, zbog taštih birokrata koji bi kretanje stanovništva učinili što napornijim što je moguće. Subotica je jednako udaljena od Beograda i Budimpešte.

Moram takođe prigovoriti tvrdnji da je moj rodni grad samo selo. Da, to je tačno, da su na ulicama bila samo plinska svetla, svako veće upaljena od strane "specijaliste". Nije imao automatsku telefonsku centralu, morali ste zvati čak i svoje lokalne telefonske veze preko operatera, *Gospođica Ludmila*: mi smo bili "tristo sedamdeset", Baka Friedman "sto jedanaest", *Napló* "petsto deset" i moj ujak Lajos "trideset dva" (370, 111, 510, 32, respektivno). Zatim, bez centralnog vodosnabdevanja i samo septičkih jama ... ha ha: dve gimnazije, jedna za dečake druga za devojčice, pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, tri bolnice – a najbolja je bila jevrejska, lokalni listovi (naši), dve pozorišne trupe, jedna srpska druga mađarska, amaterski simfonijski orkestar, masonska loža, železnički čvor odakle su vozovi odlazili u 7 različitih pravaca i JA koji sam tamo rođen, svakako opravdava zvanje Subotice gradom, a ne selom.

Nadam se da ste stekli pravi utisak. Da vas ne ugnjavim sa previše istorije, Subotica / Szabadka je izvorno bio mađarski grad, značajne veličine za Mađarsku = treći najveći nakon Budimpešte i Segedina, mali za Sjedinjene Države. U 17. veku tokom turske okupacije Balkana, možda da bi pobjegli pred okupatorima, možda zbog teških uslova života na neplodnim planinama Hercegovine, ovde se naselio pristojan broj Hrvata. *Bunjevci*, kako ih takođe zovu, činili su oko 45% predratnog stanovništva Subotice, i mislim na "predratni", pre Prvog svetkog rata 1914. godine. Ostalih 45% su bili Mađari u koje su, iz statističkih razloga, bili uključeni i oko 7-8000 Jevreja. Jevreji su se sigurno osećali kao Mađari u najčistijem značenju tog pojma, ali ih Mađari nikada nisu prihvatili kao takve, ne na način na koji su se francuski, engleski ili američki Jevreji, i jevrejske zajednice potpuno integrisane u okolno društvo. Ostalo su bili etnički Nemci zvani "Schwabe", i Srbi, uglavnom iz Crne Gore. Broj Srba porastao je posle 1918. godine, pošto su postali državni službenici i administratori novog beogradskog režima. Konačno, ovde se naselio i veliki broj belih Rusa, koji su ovde pobjegli od boljševika (crvenih). Uglavnom intelektualci, podučavali su u našoj gimnaziji i lokalnoj Pravnoj školi. Nacionalni mozaik može se zaključiti sa ciganskom populacijom, koja je živela izvan granica grada i koja je obavljala servilne, prljave poslove kao što je, recimo, čišćenje septičkih jama.

Ali sav ovaj nacionalni mišmaš je uglavnom govorio mađarski i srpskohrvatski. Naglasak je na "i". Govorilo se da su čak i psi u Subotici lajali na dva jezika; izuzev starijih Mađara, kao što su moji roditelji, koji nikada nisu mogli da ovladaju srpskim, rđavo ga mrmljajući sa teškim mađarskim akcentom. Da ne uđemo u polje filologije, bili smo naučeni da je

srpsko-hrvatski samo jedan jezik, srpski pisan ruskim, ćirilničnim slovima, a hrvatski latinskim. Postoji mala razlika u izgovoru, ali razlika je manja nego između bostonskog i tekšaškog. Ja kao jedan od onih koji su završili gimnazije u Subotici i Novom Sadu, koje su bile srpske, ne bih imao nikakvih problema da se upišem na Univerzitet u Zagrebu u Hrvatskoj. Hrvati trenutno pokušavaju veštački dokazati postojanje značajnih razlika između ova dva jezika.

Od kraja XIX veka Subotica je imala stalno 95-110.000 stanovnika. Grad je stagnirao, bio je pozicioniran na granici, grad je bio udaljen od tržišta, ostatka Jugoslavije, a njegovi proizvodi nisu mogli biti poslani u Mađarsku. Ali grad je bio bogat. Bogat u smislu Mađarske i Balkana, a ne ono što bi danas Amerika smatrala bogatim. Nekoliko ljudi imalo je više od dva odela ili para cipela i para čizama. Kupovina je bila stvar dugih pregovora čak i u našoj kući. Protočna voda je bila retka (imali smo je), možda je bilo tuce ili dva automobila sredinom tridesetih godina (moja majka je kupila Renault 1937. godine za porodičnu upotrebu.) To je bilo jedno od onih velikih, širokih, nakrivljenih na nazad vozila sa nedovoljno snažnim motorom, koja su došla u kuću sa *Bencze úr-om* – gospodinom Bencze, šoferom). "Taksi" je bio kočija zvana "fijaker", slična onima u Centralnom parku u Njujorku, ali sa dva bela konja. Beli konji su bili *de rigueur*, pošto je korišćenje "fijakera" bilo uglavnom za sahrane i svadbe. Vožnja na groblje sa belim konjima bila je u redu, ali niko ne bi angažovao jednog sa tamnim konjima za radosno venčanje.

Ali zalutao sam od moje teme: šta je činilo Suboticu bogatom, ili bolje rečeno, prosperitetnom? Njena okolina. Osim pešćanih dina, ona se sastojalo od najbogatije, najcrnje zemlje u čitavoj Evropi, koja se preorana blistavo presijavala na bačkom suncu. Dakle, imala je najveću proizvodnju žitarica i kukuruza, dva najvažnija useva, po hektaru, a svinje su bile deblje, krave su davale više

mleka, a naravno hamburgeri su bili pravo praznovanje, a Subotičani su imali veće kuće, pili više vina i šljivovice, pušili duže i veće lule od žitelja njoj sličnih gradova u ostatku Mađarske. Prosperitetni, kao i u Kini, paradirali su u to vreme s kaišem većeg obima. No, brige su bile minorne: gradska politika, vreme, svakako ne holesterol, niti krvni pritisak.

Stanovništvo, većinski katoličko, poštovalo je zakon. Gradski zatvor je obično zadržavao pijanice koji su došli u takvo stanje od lokalnih, mladih, oporih vina i domaće napravljenih voćnih rakija koje su se mogle poprilično legalno destilovati. Zločini su bili ili rane nanete kuhinjskim nožem, svađe zbog pijanstva ili porodične prepirke i sitne krađe.

Niko pri zdravom umu ne bi mogao da nazove ovaj grad u Južnoj Mađarskoj zanimljivim ili lepim. Crkve, izgrađene u XIX veku, svakako nisu vredne pažnje. Leta su bila prašnjava, jeseni i proleća vlažna i blatna. Kuće su bile izgrađene radi udobnosti, a ne da impresioniraju njihovim arhitektonskim sjajem.

Dodajte tome, da je porez na imovinu bio određen prema dužinu u stopama dela kuće koji je izlazio na ulicu, tako da je većina imala samo jedan prozor i vrata s ulične strane. Kuće su bile izgrađene kao dugačko slovo "I", sa unutrašnjim vrtom, imale slamnate krovove pa su tokom leta zadržavale hladnoću, a zimi toplotu, omogućavajući da se potkrovlje koristi kao štednjak za dimljene kobasice, salo i slaninu. Bez protočne vode, izuzev u nekoliko kuća u centru grada, sa bunarom u bašti i naravno poljskim klozetom. Pojedine septičke jame su Cigani praznili svakih pola godine i te noći bile su mučne po aromi i teške za disanje.

U celoj Subotici, spomenuo bih samo dve zgrade, koje su bile vredne pažnje: dominantna Gradska kuća ("*Városháza*") i Sinagoga. Obe je dizajnirao istaknuti mađarski arhitekt Jakab Dezső, deda-ujak mojih rođaka, Esti i Joške (Eszti i Jóska). Zanimljivo je

da je graditelj Šandor Nađ (Nagy Sándor), deda mojih drugih rođaka: Klare Nađ i Gabi (Nagy Klári i Gabi). Znači, ova deca su često razgovarala o tome čiji je predak bio važniji. Možda i nisu bile Koloseum ili Étoile, ove građevine su bile izgrađene oko 1910. godine u tipičnom i posebno ekstravagantnom, art-nouveau stilu poznatim pod imenom "secesija". Ovaj stil karakterišu bogate dekoracije kroz upotrebu obojenih, glaziranih pločica i komplikovano i zamršeno zidarstvo. Gradska kuća, trospratna zgrada sa površinom od 200 sa 200 jardi, vrlo bogato ukrašena i sa 120 jardi visokom kulom, dominira gradom. Sve je bilo pored nje: pozorište, hotel, usamljeni restoran, glavni bulevar koji se zvao "*Korzó*" (Promenada), gde su se mladi okupljali šetajući napred i nazad oko malog parka u večernjim satima, naravno u jako razdvojenim grupama. Naša kuća je odatle bila udaljena oko milje.

Grad i region bili su deo Mađarske u okviru austrougarske monarhije do kraja Velikog rata: 1918. Mirovni sporazum Versaja i Trianona promenio je niz granica, stvorio i uništio niz zemalja. Austro-ugarsko carstvo raspalo se na Austriju i Mađarsku. Šezdeset posto svoje nekadašnje teritorije dato je njenim novoformiranim susednim zemljama: Rumuniji na istoku, Čehoslovačkoj na zapadu i Jugoslaviji na jugu. Hrvatska, koja je bila mađarska pokrajina od XII veka, postala je i sastavni deo Jugoslavije. Treba napomenuti da se stvaranje Jugoslavije, zemlje južnih Slovena (Jugo = Jug), desilo uglavnom na insistiranje Hrvata. Čak i kad je stanovništvo bilo mešano, kao u slučaju Subotice, mora se priznati da je inteligencija uglavnom bila mađarska (uključujući i mađarske Jevreje). Samo da završim lekciju iz istorije kojom, obećavam, Vas neću više gnjaviti, tokom Drugog svetskog rata Nemačka je bombardovala i napala Jugoslaviju bez proglašenja rata, podstičući Mađare i Bugare da urade isto (namećući lidera tada kvinsliške nezavisne Hrvatske, koji je tamo likvidirao više od milion Srba i Jevreja). Mađarska vojska je ušla u Bačku, koja je ponovo postala deo

Mađarske, nažalost, deo nacističke, antisemitske Mađarske. Oni su prvo deportovali u logore (između njih, mog brata Palića) ili ubili neke Jevreje i Srba. Među tim akcijama, naročito jeziva je bila kada su blokirati rejon Novog Sada, glavnog grada regije, 60 milja južno od Subotice, i propisno alkoholom opijeni mađarski žandarmi zaklali su i bacili u Dunav više od 2.500 ljudi, uglavnom Jevreja.

Tokom rata, Subotica, kao železnički centar, nekoliko puta je bombardovana od strane savezničkih vazduhoplovnih snaga, ali sa malom štetom. Mađari su 1943. napravili geto za preostale Jevreje, odakle su odmah deportovani uglavnom u Aušvic. (12. jula 1994. održana je komemoracija povodom 50 godina od deportacije Jevreja, gde su bili moji rođaci Eszti i Jóska.) Pod sticajem neobičnih srećnih okolnosti, jedan transport je greškom upućen u jedini logor koji je bio pod nadležnosti Crvenog krsta, u Austriju. Odavde su se vratili svi Jevreji. Zsuzsi Fenjves i njena sestra Izus, na primer, bili su u ovom specijalnom logoru.

Ruska Crvena armija je ušla u Suboticu 1944. godine. Uprkos tome što su došli u "prijateljsku" "oslobođenu" "bratsku slovensku" zemlju, slobodno su pljačkali, krali i prekršili zakon u gradu, pre nego što su ga predali jugoslovenskoj vojsci, koja se sastojala od Titovih partizana. Tako je grad još jednom, pa do dana današnjeg, postao deo tada komunističke Jugoslavije.

Vraćajući se u naš mali, miran život: između pet i osam svakog popodneva, ako je dozvoljavalo vreme, različite etničke grupe popunjavale su prostor oko Gradske kuće, stojeći ili hodajući tamo i natrag, držeći se za ruke (znači dečaci sa dečacima i devojčice sa devojčicama). Svi bismo otišli tamo: stari Mađari sa njihovim ručno pravljenim smrdljivim lulama, *Bunjevci*, svojevolumino pljujući u jednu određenu tačku blizu zapadne strane Gradske kuće, pod nazivom "A Köpködő" ("Pljunuti-na") i njihove kćerke sa šarenim širokim haljinama stegnutim u struku i pletenim linenim bluzama koje su naglašavale njihove grudi, i mi: gimnazijalci sa našim uniformisanim kapama koje su pokazivale u koji

razred idemo, svi smo formirali različite grupe.

Klima je bila poput američkog srednjeg zapada: četiri godišnja doba, sa hladnim zimama i toplim letima. U mojoj mladosti, Božić je značio "belo", kao u Bing Crosbijevoj pesmi, sneg je bio nekoliko stopa dubok, toliko da su pomenuti fijakeri sa belim konjima i druge kočije bili na sankama. Jezero u parku, baš kao i Palić, bilo je zamrznuto, pa smo tamo mi išli na klizanje. (Uzmite ovo "mi" donekle poetički: ja rođen kao klots (jidiš: nespretno, prim.prev.) i sa prekomernom težinom nikad nisam savladao tehniku održavanja klizaljki na ledu u horizontalnom položaju). Leta su bila vrela sa belom prašinom sa peščanih dina, tako da se klima teško mogla nazvati rajskom. Danas je vreme mnogo toplije, a sneg je u decembru je retkost.

Ono što je učinilo Suboticu nešto podnošljivijom od obližnjih gradova, recimo Sombora, bilo je smrdljivo Paličko jezero udaljeno pet milja dostižno ili otvorenim tramvajem ili biciklom. Vožnja je trajala oko 40 minuta i stajala je dva dinara = četiri američka centa. Pet ljudi je sedelo u redu, statusni simbol za mlade je bilo sedeti na dobro okovanim ivicama. Palić je značio puno svima: sa vinogradima i letnjikovcima, teniskim klubom, jezerom u obliku slova "L" dugačkog oko 6 milja, gde biste mogli "učiti" djevojčice kako da plivaju u mračnim vodama dodirujući ih i držeći ih na zabranjenim delovima tela (kao da ne znaju) i koje zbog nedostatka sanitarnih uslova prouzrokuje rane na koži. Mogli ste veslati do usamljenih delova jezera sa svojim prijateljima, retko sa "oslobođenom" devojkom, ali u svakom slučaju lagali ste da ste išli s njom i mogli ste dati slobodu svojoj mašti čak šokirati svoju publiku govoreći kako ste je poljubili. Mogli biste hodati u borovoj šumi, igrati tenis u klubu za velike žetone kao što je "Adria Szelet", pojesti užasni čokoladni vafl, ribu, ili soma

koji bi mirisao na sumpor. Ali sve to je učinilo leta podnošljivim.

Bilo bi preterano izjaviti da su različite etničke i / ili verske grupe volele jedna drugu ili da su se slobodno mešale. Grad je bio naseljen različitim grupama po naseljima. Kuće sa slamnatim krovovima su bile drugačije, zavisno od toga da li su ih Mađari ili Bunjevci podigli. U centru smo živeli mi, mađarski Jevreji, i viša klasa. Ali ovi različiti ljudi su se međusobno tolerisali. Išli su zajedno na fudbalske utakmice navijajući za lokalne timove zvane SAND i BAČKA. Sedeli bi u istoj čekaonici kod, mahom jevrejskih lekara ili advokata, išli u istu školu, pili isto vino i zajedno zavisili od klime da li će imati dobru ili lošu berbu. Većina Mađara i Bunjevaca bili su rimokatolici, ali su se molili u različitim crkvama. Novopridošli Srbi pripadali su grčko-pravoslavnoj crkvi. Tolerancija je bila geslo i u našoj sinagogi, tako da je na primer, za vreme velikih praznika često srpski crkveni hor pevao prelepe jevrejske pesme u pratnji orgulja (pa, to je bila reformska sinagoga). Naša generacija u gimnaziji dobro je ilustrovala nacionalni mozaik ili bolje reći mišmaš: od 48 đaka bilo je 16 Mađara (od toga 5 Jevreja), 20 Bunjevaca, 10 Srba i 2 Nemca. Nastava je bila samo na srpskohrvatskom, ali gimnazija je imala i mađarske razrede. Svi verski praznici su bili proslavljani, što je za nas bilo dobro, jer su grčko-pravoslavni praznici pali četrnaest dana posle rimokatoličkih. (Pravoslavci nikada nisu prihvatili papu, pa ni Gregorijanski kalendar). To je omogućilo dupli odmor za sve nas, Božić, Uskrs i sve ostale. Postojala je velika razlika između Gimnazije i državne srednje škole (*Polgári középiskola*). Dve gimnazije, posebno za dečake i devojčice, bile su isto toliko državne kao i druge srednje škole, ali su imale viši akademski standard, a nakon četiri godine osnovnog obrazovanja, su trajale osam dodatnih godina do dobijanja diplome

više škole: *Matura*, koja je omogućila nastavak školovanja na jednom od samo tri univerziteta koji su postojali u Jugoslaviji. "*Polgári*" – građanska škola je trajala samo četiri godine. Trebalo je polagati prijemni ispit da bi se upisali u Gimnaziju. Moj prvi intelektualni fiasko se desio kada sam pao na ovom prijemnom ispitu. Morao sam otići u *Polgári* i imati privatnog tutora da bih prešao direktno u drugi razred gimnazije, što sam učinio bez gubitka godine. To svakako nije bila moja zasluga, već beskrajno strpljivog *Kadás bácsi*-ja (čika *Kadás*) koji bi svako popodne dolazio i primoravao me da učim.

Šta su ljudi i deca radili u ovim praistorijskim vremenima, preere televizije i Nintendo? Prvenstveno, ljudi koji žive od zemlje, uključujući čak i zemljoposjednike, imali su radne dane koji su trajali od svitanja do zalaska sunca, što znači dvadeset sati dnevno u toku leta. Čak su i zaposleni radili punih dvanaest sati dnevno, šest dana u nedelji. Isto tako, imućne domaćice išle bi svakodnevno na tržinicu, jer u nedostatku frižidera (imali smo malu kutiju za led veličine od možda oko četiri stope, koje su bile veoma retke i za koje je postojala velika potražnja, za koju se led nabavljao dva puta, tri puta nedeljno kod prodavca leda). Tako su domaćice morale da kupuju proizvode od pojedinačnih trgovaca. Oni su se sastojali, ako mogu generalizovati, od debeljuškastih babuški sa šalovima, visoko specijalizovanih: jedna prodaje samo pavlaku i *Zombori turó* (poseban lokalni sir), druge živu živinu, treće jaja, i tako dalje. Kupovina je bila dugotrajna i komplikovana. Ako dodate i to da je veći deo kupovine iziskivao popriličnu dozu cenkanja zašiljenu rečima koje bi se u Americi smatrale uvredama i moralnom klevetom i od strane kupca i prodavca, kažnjive sa nekoliko godina zatvora. Primer: "Trebalo je da zadržite onu staru bednu gusku koja izgleda baš kao i Vi ili Vaša kćerka, tamo na farmi i ne pokušavajte da prevarite nas gradske ljude za naše gorko zarađene dinare". "Ne bi trebalo da lupate gluposti sa tim lažnim krznenim

kaputom kog imate, svako može da vidi da je Vaša stručnost o zelenom grašku manja nego od mojih prasića koji još sisaju, koji mogu razlikovati kvalitet bez upiranja njihovih prljavih prstiju na gomilu." Nakon zaključenja prodaje, rastali bi se kao dobri prijatelji da bi, prirodno, ponoviti istu scenu nekoliko dana kasnije. "Gotova", "instant" i "obogaćena" jela nisu postojala, čak ni u rečniku. Zimnica je bila pravljenjena kod kuće kada su voće i povrće bili u sezoni, jeftini i najboljeg ukusa. To je uključivalo paradajz, grašak, zelenu papriku, kisele krastavce i sve vrste voća. Ali domaće pravljenjena je bila čak i testenina, uglavnom Spätzle (*Nokedli*) i *Tarhonya*, sitna testenina nepravilno-okruglastog oblika, koju su pravile neke srpske žene koje su jednom godišnje dolazile u kuću i pripremile ovaj delikates mešanjem brašna i jaja od morke, sušeci ga i konzervirajući ga u velikim vazdušastim pamučnim kesama. Isto tako, kada je Strudel (*rétes*) bio na meniju, to je značilo da je testo bilo pažljivo tegljeno oko našeg kružnog stola, hodanjem okolo dok nije postalo tanko i prozirno, spremno za punjenje i rezanje. Sasvim prirodno, živina, kao što je gore pomenuto, stigla je do naše kuće živa i ritajući se, sa izuzetkom govedine (smatrano je "jeftinim" meso, koje se ne služi gostima) ili divljač, uglavnom zec i jarebica poklanjanim od strane prijatelja lovaca. Svinjetina je bila zaklana kod kuće, jer je mast korišćena tokom cele zime za kuvanje, ali je svaki deo bio iskorišćen, dimljena, pržena i čuvana ispod masti ili čuvana tokom zimskih meseci "kao što jeste" da bi se konzumirala svakodnevno. Svinjokolj: "*Disznovágás*" je bio porodični raspust prihvatljiv u školama za odsustvovanje. Čak je i rakija bila destilirana u kućama kod ljudi, koji su poput nas, imali vinograd i voćnjake. Postojale su i putujuće destilerije koje bi donosili u kuće pripremajući različite voćne konjake, zvane *pálinka* ili rakija (*Slivovitz*, *Barack*). Mali "porez na alkohol" je sakupljan od strane destilerije, koja je uzimala deo od ukupne količine pića da bi naplatila svoj rad.

Ali, kao zavisnik od hrane, promašio sam glavnu temu, kako bih objasnio šta su ljudi radili s njihovim slobodnim vremenom. Sigurno, bilo je mnogo više okupljanja na društvenim nivoima nego što mogu zamisliti moji Anglo prijatelji. Muškarci, čak i pre večere ili ručka, bi se sastajali u malim gostionicama, pili "*spritzer*", vino pomešano s seltzerom (soda vodom), u različitim razmerama. *Spritzer*, baš kao i kafa u Venecueli, imao je puno naziva u zavisnosti od veličine i proporcije mešavine. Ovo piće, na "*Stammtisch-u*", stolu rezervisanim za grupu, obično je bio poslužen i pre glavnog obroka sa nekim "malim" zalogajem, recimo tanjirom *marhapörkölt-a* (goveđi gulaš) ili par *Debreziner-a* (svinjska kobasica sa paprikom), oba bi bila poslužena sa svežim crnim hlebom. Tada su se susreti odvijali i u domovima. Nije bio potreban ili se očekivao poziv da bi se svratilo u nečiji dom. Obično bi to bilo posle večere, na *spritzer* i kafu, od kojih je druga često bila patvorena i razređena cikorijom. Ali ako je nepozvani gost stigao ranije, bio bi postavljen još jedan tanjir. Hrane je bilo u obilju i iako su ljudi pronalazili beskrajne načine da spasu koju paru, kuvana jela su bukvalno bila bacana, jer oskudna ledena kutija nije imala kapacitet da uskladišti svu hranu. Na gospodarstvima, ostacima hrane bi se hranile svinje.

Mi, deca, imali smo manje slobodnog vremena tokom nedelje. Školski i domaći zadaci, koje možemo uporediti sa koledžom u SAD, oduzimali su nam najveći deo dana. Mi, "imućniji", imali smo privatne časove u izobilju: francuski, nemački (engleski je bio previše stran), plesne škole, ja sam imao časove mačevanja i grčko rimsko rvanje. Kasno popodne u našim tinejdžerskim godinama, provodili smo vreme na gore opisanom šetalištu gde bi se sreli s prijateljima i posmatrali devojčice, vikendom bi igrali fudbal, odlazili na Palić ili putovali vozom na naš mali posed od 40 hektara udaljen tačno 21 kilometar (13 milja) od granice grada. U kasnijim godinama smo to radili biciklom. Bilo nam je dozvoljeno da veče provedemo u društvenoj sobi i da slušamo razgovore odraslih. Nekako se ne sećam da mi je ikad bilo dosadno.